

**МОГУЋНОСТ УНАПРЕЂЕЊА ТРЕТМАНА МЛАДИХ У СУКОБУ СА
ЗАКОНОМ**

*Др Марија Маљковић, доцент, Универзитет у Београду,
Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију¹⁴³*

*Др Ивана Радовановић, ванредни професор,
Криминалистичко-полицијски универзитет у Београду¹⁴⁴*

*Др Милица Ковачевић, ванредни професор, Универзитет у Београду,
Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију¹⁴⁵*

Апстракт: *Савремени приступи у третману деце и младих са проблемима и поремећајима понашања, а посебно оних који се нађу у сукобу са законом, наглашавају значај поштовања основних права детета, принципа позитивног развоја, као и инклузивног третмана у природном породичном и социјалном окружењу. Уласком у процесе европских интеграција и демократизације, Република Србија покренула је низ промена са циљем успостављања правосуђа по мери детета, које подразумева да су предвиђене мере и активности усмерене на дете, прилагођене породици, добро интегрисане у локалну заједницу, етички компетентне и мултикултуролошки сензитивне и што је најважније засноване на доказима о делотворности. Међутим, иако су реформске промене генерално унапредиле статус и третман деце у сукобу са законом, у самом старту изостављене су две посебно вулнерабилне групе деце: кривично неодговорна деца (испод 14 година старости) и деца учиниоци кривичних дела са вишеструким проблемима и поремећајима менталног здравља (комбиноване сметње и поремећаји). С обзиром да су развојне потребе и потенцијали обе групе деце остали непрепознати, деца остала без подршке, а друштво без адекватне реакције, циљ овог рада је да укаже на неопходност измена и допуна Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица (2005), као и увођење законом предвиђених услуга. Овде се пре свега мисли на оснивање посебне установе за лечење и оспособљавање, тј. установе социјално - здравственог типа, као и развој и унапређење дневних боравака за децу и младе са проблемима и поремећајима понашања.*

Кључне речи: *деца и млади у сукобу са законом, третман, услуге у заједници*

УВОД

Уласком у процесе европских интеграција и демократизације, Република Србија покренула је низ промена, између осталог, реформу система социјалне заштите и правосудног система, а посебно система малолетничког правосуђа. Циљ ових реформи је обезбеђење бољих услова живота и развоја деце у Србији, промоција права деце и заштита њихових најбољих интереса. Успостављање правосуђа по мери детета подразумева да су предвиђене мере и активности усмерене на дете, прилагођене породици, добро интегрисане у локалну заједницу,

¹⁴³ mara.maljkovic@gmail.com

¹⁴⁴ radovanovic_ivana@yahoo.com

¹⁴⁵ bucak80@gmail.com

етички компетентне и мултикултуролошки сензитивне и што је најважније засноване на доказима о делотворности.

Нарочито значајна јесте реформа система малолетничког правосуђа, која је артикулисана кроз доношење посебног „lex specialis“, Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица (ЗМУКД, 2005). Овим законом предвиђа се увођење нових услуга и третмана у заједници, а посебно важно је успостављање диверзионих мера у форми васпитних налога (чл. 5, 6, 7 и 8), као и васпитне мере – појачан надзор уз дневни боравак у одговарајућој установи за васпитавање и образовање малолетника (чл. 18).

Међутим, иако су реформске промене генерално унапредиле статус и третман деце у сукобу са законом, у самом старту изостављене су две посебно вулнерабилне групе деце: кривично неодговорна деца (испод 14 година старости) и деца учиниоци кривичних дела са вишеструким проблемима и поремећајима менталног здравља (комбиноване сметње и поремећаји). С обзиром да су развојне потребе и потенцијали обе групе деце остали непрепознати, деца остала без подршке, а друштво без адекватне реакције, циљ овог рада је да укаже на неопходност измена и допуна ЗМУКД, као и увођење законом предвиђених услуга. Овде се пре свега мисли на оснивање посебне установе за лечење и оспособљавање, тј установе социјално - здравственог типа, као и развој и унапређење дневних боравака за децу и младе са проблемима и поремећајима понашања.

КРИВИЧНОПРАВНА РЕАКЦИЈА НА КРИМИНАЛИТЕТ МАЛОЛЕТНИКА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

У току последње две деценије у Републици Србији остварене су значајне промене у погледу доношења нових законских одредби и усклађивања законске регулативе са међународним принципима и стандардима, као и промоције нових концепата и мера. У анализи која следи трага се за одговорима на питања да ли су и у којој мери заживела нова решења и какав је њихов утицај на третман младих у сукобу са законом. За ове потребе коришћени су извештаји Републичког завода за статистику о Малолетним учиниоцима кривичних дела (Билтен – малолетни учиниоци кривичних дела у Републици Србији), почевши од 2006. године када је ступио на снагу Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, па све до 2022. године, која је последња година за коју су доступни подаци. У Билтенима се објављују подаци о пријавама, оптужењима и осудама, а предмет ове анализе је пресуђени криминалитет малолетника.

Табела 1. *Осуђена малолетна лица према врсти кривичне санкције у Републици Србији (2006-2022)*

Године	Малолетнички затвор бр. (%)	Васпитне мере (укупно) бр. (%)	Мере упозорења и усмеравања бр. (%)	Мере појачаног надзора бр. (%)	Заводске мере бр. (%)	Укупно (100%)
2006	17 (1,1)	1549 (98,9)	587 (37,5)	860 (54,9)	102 (6,5)	1566
2007	30 (1,5)	1966 (98,5)	886 (44,4)	999 (50,1)	81 (4,1)	1996
2008	17 (0,8)	2212 (99,2)	947 (42,5)	1144 (51,3)	121 (5,4)	2229
2009	19 (1,0)	1883 (99,0)	834 (43,8)	960 (50,5)	89 (4,7)	1902
2010	5 (0,3)	1635 (99,7)	747 (45,5)	829 (50,5)	59 (3,6)	1640
2011	13 (0,6)	2277	1014 (44,3)	1159	104 (4,5)	2290

		(99,4)		(50,6)		
2012	2 (0,1)	2300 (99,9)	995 (43,2)	1200 (52,1)	105 (4,6)	2302
2013	8 (0,3)	2640 (99,7)	1122 (42,4)	1377 (52,0)	141 (5,3)	2648
2014	6 (0,3)	2028 (99,7)	1004 (49,3)	935 (46,0)	89 (4,4)	2034
2015	9 (0,5)	1917 (99,5)	980 (50,9)	863 (44,8)	74 (3,8)	1926
2016	9 (0,4)	2023 (99,6)	1045 (51,5)	877 (43,2)	101 (4,9)	2032
2017	7 (0,4)	1626 (99,6)	850 (52,0)	701 (43,0)	75 (4,6)	1633
2018	8 (0,5)	1540 (99,5)	717 (46,3)	756 (48,9)	67 (4,3)	1548
2019	4 (0,2)	1672 (99,8)	785 (46,9)	787 (47)	100 (6)	1676
2020	3 (0,2)	1236 (99,8)	769 (62,1)	427 (34,5)	40 (3,2)	1239
2021	3 (0,2)	1380 (99,8)	557 (40,3)	729 (52,8)	94 (6,8)	1383
2022	4 (0,3)	1209 (99,7)	570 (47,1)	559 (46,3)	80 (6,6)	1213
Укупно	164	31093	14409	15162	1522	31093
Просек	9,6 (0,5)	1829 (99,5)	847,6 (46,3)	891,9 (48,8)	89,6 (4,9)	2220,9 (100)

Као што се види из табеле 1 изузетна преваленција васпитних мера (99,5%) у односу на казну малолетничког затвора (0,5%) говори у прилог доминантне оријентације на васпитање, а не на кажњавање малолетних извршилаца кривичних дела. Већ дужи низ година у казненој политици Републике Србије према малолетницима наглашена је тенденција примене васпитних мера, наспрам кажњавања (Илић & Маљковић, 2015).

Казна малолетничког затвора представља најтежу кривичну санкцију која се може изрећи малолетнику. У посматраном периоду (2006-2022) евидентна је њена све ређа примена, па тако у односу на нпр. 1986. годину када је учествовала са преко 2% у укупном броју изречених кривичних санкција (Илић, 2007), њено учешће смањило се на испод 1%, а од 2006. године у просеку се изриче у 0,5% случајева. Када је реч о васпитним мерама најчешће се примењују мере појачаног надзора (48,8%), затим мере упозорења и усмеравања (46,3%), а најређе заводске васпитне мере (4,9%). Преовлађујућа примена васпитних мера ванзаводског карактера (95,1%), наспрам заводских васпитних мера (4,9%) и казне малолетничког затвора (0,5%) у складу је са општим препорукама и правилима поступања са малолетним учиниоцима кривичних дела, где се заводске васпитне мере користе као последње средство реаговања, а казна малолетничког затвора само онда када „због високог степена кривике, природе и тежине кривичног дела не би било оправдано изрећи васпитну меру“ (ЗМУКД, 2005, чл. 28).

За ову анализу важно је напоменути да је Законом о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица (2005) по први пут предвиђена могућност примене васпитних налога, као мера ресторативне правде, али и посебних обавеза и васпитне мере појачаног надзора уз дневни боравак у одговарајућој установи за васпитање и образовање. ЗМУКД у члану 5 предвиђа могућност примене једног или више васпитних налога, под условом да је малолетник признао кривично дело и да има задовољавајући однос према учињеном делу и оштећеном. Законом је предвиђено пет врста васпитних налога. Укупан број изречених васпитних налога је 3484 или 217,8 у просеку по години (2007-2022). Од 2012. године води се евиденција о врсти васпитних налога. Такође, ЗМУКД у члану 14 предвиђа могућност изрицања једне или више посебних обавеза. У посматраном периоду (2007-2022) изречено је 6553

посебних обавеза, у просеку 385,4 по години, што чини 21,1% од укупног броја изречених кривичних санкција према малолетницима (31093). Од 2012. године у Републичком заводу за статистику води се евиденција о врсти изречених посебних обавеза.

Када је у питању васпитна мера појачан надзор уз дневни боравак у одговарајућој установи за васпитавање и образовање малолетника (чл. 18) евидентна је њена оскудна примена. Од тренутка увођења у кривично-правни систем (2006-2022) изречена је укупно 81 пута, у просеку 4,8 случајева годишње. У укупном броју изречених васпитних мера појачаног надзора, ова мера учествује са свега 0,4%, а у укупном броју изречених кривичних санкција свега 0,3% па се може рећи да спада у групу неафирмисаних кривичних санкција. Управо овај налаз представљаће предмет даље анализе, јер и поред великих третманских могућности, као и вишеструких добити које је законодавац предвиђао увођењем ове васпитне мере, она је у пракси готово остала неискоришћена.

ТРЕТМАН МЛАДИХ У СУКОБУ СА ЗАКОНОМ ИЗМЕЂУ ИДЕАЛА И СТВАРНОСТИ

Савремени приступи у третману деце и младих са проблемима и поремећајима понашања, посебно оних који су у сукобу са законом, фокусирани су на стварање програма третмана који би у најкраћем року задовољили развојне потребе детета, као и потребе његове породице и шире социјалне заједнице. Паралелно са тим подстиче се активно учешће малолетника у доношењу одлука које се тичу њих самих, као и породичног и друштвеног живота. Негативне последице институционалног третмана као што су изолација, псеудо адаптација, криминална зараза, призонизација и многобројни видови депривација, посебно су опасни и штетни за рањиву популацију малолетника која се налази у периоду интензивног био-психо-социјалног развоја. Као основни аргумент деинституционализације намеће се захтев за обезбеђивањем природног континуитета развоја малолетника, па је тежња да се услуге помоћи, подршке и третмана пружају у његовој природној, породичној и социјалној средини (Маљковић&Радовановић, 2023).

Такође, на међународној сцени развијају се програми усмерени на превенцију, позитиван развој, примену диверзионих мера, као и инклузивни третман малолетника. Циљ ових програма је да омогуће оптималне услове за превазилажење проблема и поремећаја у понашању, да се сагледају реалне потребе детета и подстакне развој здравих капацитета личности. Даље, присутне су тенденције да се деца и млади када год је то могуће и оправдано, третирају кроз систем социјалног старања или менталног здравља, док се за оне који ипак остају у правосудном систему креирају посебни програми који су базирани на синергији различитих програма, а пре свега програма специјалне едукације, менталног здравља и социјалног старања (Стакић, 2016).

У Републици Србији кривични поступак, као и законом предвиђене кривичне санкције које се примењују према малолетним лицима, у много чему су специфични у односу на поступак и санкције код пунолетних лица. У оквиру опште сврхе кривичних санкција (Кривични законик, 2005, чл. 4), сврха кривичних санкција према малолетницима је да се надзором, пружањем заштите и помоћи, као и обезбеђивањем општег и стручног оспособљавања утиче на развој и јачање личне одговорности малолетника, на васпитавање и правилан развој његове личности, како би се обезбедило поновно укључивање малолетника у друштвену заједницу (ЗМУКД, 2005). Да би се остварила ова сврха кривичне санкције требају се реализовати у природној (породичној и социјалној) средини детета, при том не реметећи, већ унапређујући живот малолетника и његове породице. На тај начин уважавају се њихова основна људска права, активирају здрави потенцијали личности, унапређује квалитет живота, обезбеђује живот у мање рестриктивном, а више подстицајном окружењу, чиме се умногоме повећава вероватноћа успешности третмана и процеса ресоцијализације (Маљковић&Радовановић, 2023).

И Република Србија је поштујући ове тенденције у ЗМУКД (2005) предвидела васпитне мере појачан надзор уз дневни боравак у одговарајућој установи за васпитавање и образовање малолетника (ДБ), као и упућивање у посебну установу за лечење и оспособљавање (ПУ). И поред евидентних предности како за младе тако и за њихове породице, као и постојања законске основе, чињеница је да ове васпитне мере нису доживеле своју ширу примену. Дневни боравци

(ДБ) отворени су у свега неколико градова, а посебна установа (ПУ) никада није ни формирана. Управо ови проблеми биће у фокусу даље анализе.

ВАСПИТНА МЕРА ПОЈАЧАН НАДЗОР УЗ ДНЕВНИ БОРАВАК У ОДГОВАРАЈУЋОЈ УСТАНОВИ ЗА ВАСПИТАВАЊЕ И ОБРАЗОВАЊЕ МАЛОЛЕТНИКА

Основна идеја ове васпитне мере је да се кроз надзор и позитиван васпитни и образовни утицај подстакне правилан развој и матурација малолетника, као и интеграција у адекватну вршњачку и друштвену средину. Намењена је оним малолетницима код којих се запажа потреба за озбиљним васпитним и образовним утицајима структурираног и свеобухватног карактера. У ситуацијама када родитељи или старатељи не остварују адекватан надзор и позитивне утицаје на малолетника, јавља се потреба за ангажовањем стручних лица у посебној установи која се бави васпитавањем и образовањем малолетника (ЗМУКД, 2005, чл. 18). Међутим, тежина утврђених ризика и потреба, иако озбиљна, још увек не указује на потребу издвајања из природне средине, нити изрицање неке од заводских кривичних санкција.

Ова мера може да траје најмање шест месеци, а највише две године, с тим да суд накнадно одлучује о њеном престанку. За реализацију ове васпитне мере надлежан је орган старатељства тј. територијално надлежан центар за социјални рад. Док траје ова мера малолетник и даље остаје код својих родитеља или других лица која се о њему старају, а у току дана проводи одређено време у установи за васпитавање и образовање малолетника, али тако да то не омета његово школовање или редовно одлажење на посао (ЗМУКД, 2005, чл. 18). Дакле, током реализације ове васпитне мере малолетник остаје у свом примарном окружењу, не прекида се образовни процес, нити радно ангажовање, као ни бројне друге породичне, друштвене, рекреативне, уметничке или здравствене активности. На овај начин смањује се могућност стигматизације, а олакшавају процеси ресоцијализације и превенције рецидива (Маљковић&Радовановић, 2023).

Програми који се спроводе у дневном боравку спадају у тзв. „полуинституционалне“ форме третмана, јер их карактерише већи степен структуре и специјализације у односу на ванинституционални третман, а са друге стране су значајно мање рестриктивни него класичне форме институционалног третмана (Илић, Марковић & Маљковић, 2015, 124). Сврха ових програма је да се саветовањем, пружањем стручне помоћи и подршке, кроз свакодневне, структуриране и јасно дефинисане активности васпитног и образовног карактера, коригују неадекватни обрасци понашања, изграде и учврсте радне навике, ојачају академске компетенције, идентификују и развијају позитивни потенцијали личности, развијају академске и социјалне вештине неопходне за добру интеграцију и развој личности. Осим наведених, у дневном боравку могу се спроводити и активности хуманитарног, еколошког, спортско-рекреативног, забавног и културно-уметничког карактера, које су у складу са интересовањима и способностима малолетника.

С обзиром да се ове услуге спроводе у локалној заједници, њихова реализација умногоме зависи од расположивих ресурса, сензибилисаности и активности локалне заједнице. Простор у коме се реализује ова мера мора бити доступан свим малолетницима, адекватно опремљен како би омогућио реализацију различитих програмских активности, али и да обезбеђује поштовање права на приватност. У члану 68 Правилника о ближим условима и стандардима за пружање услуга социјалне заштите¹⁴⁶ предвиђа се услуга дневног боравка за децу и младе који су у сукобу са законом, родитељима, школом или заједницом, на начин који не омета њихово школовање или одлазак на посао. Сврха ове услуге (чл. 69) огледа се у унапређењу квалитета живота корисника у властитој социјалној средини кроз одржање и развијање социјалних, психолошких и физичких функција и вештина, како би се у што већој мери оспособили за самосталан живот. Кроз услугу дневног боравка корисници у организованом окружењу, и уз потребни надзор, задовољавају развојне потребе, стичу и развијају животне вештине, личну и друштвену одговорност ради развоја самосталности, социјалних, сазнајних и других важних функција.

¹⁴⁶ Službeni glasnik RS, br. 42/2013, 89/2018 i 73/2019

Уважавајући развојне потребе и потенцијале личности и пружајући неопходну услугу у природном окружењу малолетника, развија се отпорност на негативне утицаје који могу довести до поновног вршења кривичних дела или других непожељних образаца понашања, као што су: лош школски успех, бежање од куће и школе, напуштање школовања, злоупотреба психоактивних супстанци, деструктивност, аутодеструктивност и друго (Маљковић&Радовановић, 2023).

Међутим, и поред евидентних предности како за младе тако и за њихове породице, као и постојања законске основе, чињеница је да ова васпитна мера није доживела своју ширу примену и као таква остала у групи неафирмисаних кривичних санкција. Разлоге за овакву ситуацију треба тражити у неадекватном и готово непостојећем ангажовању надлежних органа, у овом случају органа старатељства, да оформе систем и мрежу дневних боравака. Покушаји да се оформе дневни боравци били су временски ограничени и спорадични. У Београду је од 2012. до 2018. године у оквиру ИАН Телецентра, функционисао Дневни боравак за децу и младе са проблемима и поремећајима у понашању. И поред позитивних резултата, занемарљиве стопе рецидивизма, добре сарадње са Вишим судом у Београду и Градским центром за социјални рад у Београду, након престанка финансирања пројекта овај дневни боравак престао је са радом. У Крагујевцу дневни боравак за децу и младе са проблемима и поремећајима у понашању реализује се у оквиру Службе за младе Центра „Кнегиња Љубица“ од 2017. године. У Новом Саду дневни боравак је у оквиру Центра за социјални рад Града Новог Сада од 2003. године. У Бору од 2017. године дневни боравак функционише у оквиру НВО удружења грађана Кокоро. Дневни боравак за децу и младе са проблемима и поремећајима у понашању основан је у августу 2023. године у оквиру СОС Дечије село Краљево.

ВАСПИТНА МЕРА УПУЋИВАЊЕ У ПОСЕБНУ УСТАНОВУ ЗА ЛЕЧЕЊЕ И ОСПОСОБЉАВАЊЕ

Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица (2005) у члану 23 предвидео је меру заводског карактера, Упућивање у посебну установу за лечење и оспособљавање. Ова мера може се изрећи малолетнику ометеном у психофизичком развоју или са психичким поремећајима, уместо мере упућивања у васпитну установу или васпитно-поправни дом. Такође, ова мера може се изрећи уместо мере безбедности обавезног психијатријског лечења и чувања у здравственој установи (члан 81. Кривичног законика), ако се у посебној установи за лечење и оспособљавање може обезбедити чување и лечење малолетника и тиме постићи сврха те мере безбедности. Малолетник у посебној установи за лечење и оспособљавање може да остане највише три године, с тим да суд разматра сваких шест месеци да ли постоје основи за обуставу извршења мере или за њену замену другом мером. Уколико је ова мера изречена уместо мере безбедности, малолетник остаје док је потребно, а када наврши двадесет једну годину извршење мере се наставља у установи у којој се извршава мера безбедности обавезног лечења и чувања у здравственој установи.

У популацији малолетника у сукобу са законом заступљени су многобројни проблеми и поремећаји понашања, који се испољавају у различитим доменима, школи, породици, вршњачкој групи и широј социјалној заједници. Најзаступљенији су проблеми у школи, лош академски успех, неадекватан однос према школским обавезама и наставницима, аргесивно и конфликтно понашање, проблеми контроле љутње и беса, а посебно злоупотребе алкохола и психоактивних супстанци. Међутим, све присутнији су и проблеми и поремећаји из домена менталног здравља, који се испољавају кроз низ развојних сметњи и тешкоћа, као и отежан психофизички развој. У тим ситуацијама ради се о комбинованим сметњама и поремећајима, што значајно усложњава потребе малолетника и могућности третмана. У истраживању Унапређење статуса и квалитета третмана деце у сукобу са законом у Србији, које је спровео Републички завод за социјалну заштиту и Уницеф (2022), утврђено је високо присуство проблема и поремећаја менталног здравља. Већина деце у сукобу са законом (85%) испољава идентификоване (45%) или дијагностиковане (40%) поремећаје менталног здравља, а најчешће поремећај понашања, поремећај учења, пажње и хиперактивности, злоупотребу супстанци и поремећаје везане за искуства са злостављањем. Без обзира да ли се појављују као примаран етиолошки фактор или су откривени приликом испитивања од стране органа старатељства, при

одабиру одговарајуће кривичне санкције, суд мора да одреди неку од мера здравственог карактера. Ови проблеми кроз систем малолетничког правосуђа нису били на време уочени, адекватно дијагностиковани, нити стручно третиран. Неадекватно реаговање је посебно уочљиво код кривично неодговорне деце, где заправо нема посебно организованог и интензивног рада, као и код деце која имају проблеме менталног здравља, где нису створени услови за њихов адекватан третман, нити постоји воља да се различите установе, службе и стручњаци окупе и заједнички ангажују на потребама те деце, тј. на приступу по мери детета (Стакић, 2022, 11). Управо ова деца остају у међупростору надлежности различитих система, установа и служби.

На нужност формирања установе социјално - здравственог типа указао је и Савет за праћење и унапређење рада органа кривичног поступка и извршење кривичних санкција према малолетницима. Савет је 2019. године донео је одлуку да се свим надлежним инстанцама обрати Иницијативом за формирање посебне установе за лечење и оспособљавање¹⁴⁷ у смислу члана 23. Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица („Службени гласник СРС“ бр.85/2005), а у вези са чланом 60. Закона о социјалној заштити. („Службени гласник РС“ бр.24/2011). Разлог упућивања ове иницијативе је тај што је пракса кривичног поступка према малолетницима указала на све већи број учиниоца кривичних дела са израженим здравственим проблемима (поремећаји понашања и емоција, злоупотреба ПАС, различити поремећаји психолошког развоја, па чак и психозе развојног доба). Међутим, само у изузетним случајевима постоје услови за изрицање мере безбедности обавезног психијатријског лечења и чувања у здравственој установи, а услови за реализацију ове мере безбедности су изузетно неповољни у Републици Србији. Иако је при Специјалној затворској болници одређена соба за малолетнике којима је изречена ова мера безбедности и даље не постоји правни основ да се ангажују специјалисти дечије психијатрије. Стање је готово истоветно и у другим клиникама за психијатријске болести у којима се реализује ова мера безбедности.

У Иницијативи се даље истиче да „код васпитних мера усмерених на превазилажење понашајних проблема узрокованих здравственим поремећајима или болестима - посебне обавезе из члана 14.ст.2.тач.7. („да се подвргне одговарајућем испитивању и одвикавању од зависности изазване употребом алкохолних пића или опојних дрога“) и из чл.14. ст. 2. тач.8.(„да се укључи у појединачни или групни третман у одговарајућој здравственој установи или саветовалишту и да поступа по програмима рада који су за њега сачињени у тим установама“), као и мера обавезног лечења наркомана и алкохоличара и мере обавезног психијатријског лечења на слободи изречених малолетницима, тј. када је потребано реализовати континуиран здравствени третман и терапију малолетника, неопходно је ангажовање и неизоставна је улога родитеља и породице“ (2019).

Такође, ова мера је најоптималнија и у оним случајевима када постоји потреба за здравственим третманом, а није могуће адекватно учешће родитеља (не постоје, присуство социо-патолошких појава у породици, неадекватни васпитни капацитети, недостатак родитељских вештина). Управо у оваквим случајевима свака друга кривична санкција је неадекватна и носи потенцијални ризик од даљег развоја проблема, нарушавања здравља и социјалног функционисања. Постојеће институције социјалне заштите за децу без адекватног родитељског старања нису дизајниране да задовоље озбиљне и сложене здравствене потребе ових малолетника. Привремена хоспитализација не пружа потпуно решење за њихове потребе (у породично-правном смислу), јер након тога захтевају дугорочни третман. Поред тога, неопходно је обратити пажњу на континуирано образовање и оспособљавање.

¹⁴⁷ Доступно на линку:

<https://www.pars.rs/public/inline-files/Inicijativa-za-uspostavljanje-posebne-ustanove-za-lecenje-i-osposobljavanje-u-skladu-sa-clanom-23-ZM.pdf>

Број деце и младих са вишеструким здравственим проблемима, за које није могуће обезбедити адекватну здравствену бригу евидентно се увећава. Ова малолетници се, у актуелној пракси, премештају из једне у другу институцију, од васпитне, преко установе психијатријског типа, до Васпитно-поправног дома у Крушевцу. Непостојање овакве установе спречава ефикасно извршење (а тиме и превенира изрицање) ове васпитне мере и у садејству са непостојањем посебног одељења за малолетнике у оквиру Сецијалне затворске болнице, чини ову категорију малолетника системски невидљивом (Карић и сар., 2021).

ЗАКЉУЧАК

Реформа система малолетничког правосуђа, уобличена кроз доношење Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, представља израз савремених приступа у третману поремећаја понашања. Међутим, највећи недостатак система извршења кривичних санкција према малолетницима је немогућност извршења васпитне мере упућивања у посебну установу за лечење и оспособљавање, због непостојања такве установе у Републици Србији. Евидентно је све већи број малолетника са вишеструким здравственим проблемима, као и проблемима из домена менталног здравља, којима се у датим околностима не може обезбедити адекватан здравствени третман, а уважавајући њихове васпитне и образовне потребе. Ови малолетници премештају се из једне у другу установу, од психијатријских до васпитних, док њихове потребе за третманом остају препознате и незадовољене. Уочљиво је постојање јасног неслагања између хитности, сложености и интензитета потреба и потенцијала деце у сукобу са законом и спорог, фрагментираног и неадекватног одговора система социјалне заштите и малолетничког правосуђа (Стакић, 2022). Осим ове, ни васпитна мера појачан надзор уз дневни боравак у одговарајућој установи за васпитавање и образовање малолетника, није доживела адекватну примену и остварила пуне потенцијале. Иако су позитивни ефекти овако осмишљене услуге вишеструки: пре свега очување породичних, емотивних и социјалних веза, могућност интерперсоналног учења кроз различите активности и интеракције, партиципација детета у животу локалне заједнице, развијање академских и социјалних вештина, оснаживање капацитета личности, обезбеђивање континуитета развоја и многи други, ова мера ретко се изриче и условљена је постојањем линенцираних дневних боравака у локалним заједницама.

Имајући у виду анализиране недостатке, али и потенцијале који су предвиђени у ЗМУКД, неопходна су унапређења у свим областима, на различитим нивоима и аспектима третмана младих у сукобу са законом. За процену потреба и избор мера и поступака, као и начина њихове имплементације, неопходно је применити холистички, мултидисциплинарни, координирани и индивидуализовани приступ, који је усклађен са реалним потребама и могућностима сваког детета. Оснивање специјализоване – посебне установе за лечење и оспособљавање малолетника омогућило би стварање институционалних предуслова за правилну примену васпитних мера и мера безбедности прописаних законом, а оснивање дневних боравака идеалну услугу у природном окружењу детета.

ЛИТЕРАТУРА

- Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, “Сл. гласник РС” бр. 85/2005.
- Илић, З. 2007. Криминалитет младих и реформа правно-институционалне заштите у Србији, Стање криминалитета у Србији и оправдана средства реаговања - I део, Београд: Правни факултет, стр. 296-314.
- Илић, З. Маљковић, М. 2015. Извршење кривичних санкција према малолетницима. *Малолетници као учиниоци и жртве кривичних дела и прекршаја*, стр. 105-119. Институт за криминолошка и социолошка истраживања.
- Илић, З. Маљковић, М. 2015. Третман младих са вишеструким развојним сметњама и поремећајима у понашању. *Социологија*, VOL.LVII, No 2, 243-258.
- Илић, З. Марковић, Ј. Маљковић, М. 2016. Дневни боравак као мера унапређења социјалне инклузије деце и младих са проблемима и поремећајима понашања. *Социјална инклузије*

- деце са развојним сметњама и проблемима у понашању, стр. 123-129. Универзитет у Београду – Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију.
- Карић, Т. и сар (2021). Анализа утицаја примене закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица у периоду од 2006. до 2020. године. Институт за криминолошка и социолошка истраживања Београд и Организација за европску безбедност и сарадњу. Доступно 10.05.2024. године на: https://www.iksi.ac.rs/izdanja/analiza_uticaja_primene_zomukd.pdf
- Маљковић, М., Радовановић, И. (2023). Третман младих у сукобу са законом између идеала и стварности. У С. Миљковић (Ур.), Право између идеала и стварности (стр. 239-252). Правни факултет Универзитета у Приштини, са привременим седиштем у Косовској Митровици и Институт за упоредно право.
- Правилник о ближим условима и стандардима за пружање услуга социјалне заштите, “Сл. гласник РС” бр. 42/2013, 89/2018 и 73/2019 бр. 42/2013, 89/2018 и 73/2019.
- Савет за праћење и унапређење рада органа кривичног поступка и извршења кривичних санкција према малолетницима (2019). Иницијативом за формирање посебне установе за лечење и оспособљавање. Доступно 10.05.2024. на <https://www.pars.rs/public/inline-files/Inicijativa-za-uspostavljanje-posebne-ustanove-za-lecenje-i-osposobljavanje-u-skladu-sa-clanom-23-ZM.pdf>
- Стакић, Ђ. 2016. *Делотворни програми третмана за децу и адолесценте са проблемима и поремећајима понашања*. Центар за примењену психологију.
- Стакић, Ђ. 2022. Истраживање о статусу и квалитету третмана деце у сукобу са законом у Србији – извештај. Доступно 10.05.2024. на <https://www.zavodsz.gov.rs/media/2466/report-1.pdf>
- Статистички годишњак Републике Србије 2019, Републички завод за статистику. (2006-2022).

THE POSSIBILITY OF IMPROVING THE TREATMENT OF YOUTH IN CONFLICT WITH THE LAW

Abstract: *Contemporary approaches in the treatment of children and youth with behavioral problems and disorders, especially those who come into conflict with the law, emphasize the importance of respecting the fundamental rights of the child, the principles of positive development, and inclusive treatment within the natural family and social environment. With the onset of European integration and democratization processes, the Republic of Serbia has initiated a series of changes aimed at establishing child-friendly justice. This involves measures and activities directed towards the child, adapted to the family, well integrated into the local community, ethically competent, multiculturally sensitive, and most importantly, based on evidence of effectiveness. However, despite the overall improvement in the status and treatment of children in conflict with the law brought by these reforms, two particularly vulnerable groups of children were overlooked from the outset: children below the age of criminal responsibility (under 14 years of age) and children who commit criminal offenses with multiple mental health issues (combined difficulties and disorders). Given that the developmental needs and potentials of both groups of children were unrecognized, these children were left without support, and society without an adequate response, this paper aims to highlight the necessity of amending and supplementing the Law on Juvenile Offenders and Criminal Protection of Juveniles (2005), as well as the introduction of legally mandated services. This primarily refers to the establishment of a special institution for treatment and rehabilitation, i.e., a socio-health type institution, as well as the development and enhancement of day-care centers for children and youth with behavioral problems and disorders.*

Keywords: *children and youth in conflict with the law, treatment, community services*